

AMERIKA FANTASTIKA VA LINGVISTIK NAZARIYALARI

Djaborov Dilrux

Sirdaryo Viloyati oqoltin tumani 9-maktab ingliz tili o'qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi kunda, zarurat tufayli tobora ko'proq odamlar chet tillarini o'rganayotgan paytda, odamlarning til va dunyoqarash, til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlik to'g'risida xabardorligi shuningdek, belgi va ma'no nisbati kabi imo-ishora tizimlarining chuqur jarayonlarini tushunish, grammatikaning fikrlash jarayoni oshdi.

Kalit so'zlar: Til o'yini, falsafiy risola, anomaliya, til belgisi, til prizmasi.

Til, haqiqat va fikrlash o'rtasidagi munosabatlar haqida gapirganda, til o'yinlarining taniqli falsafiy tushunchasiga tegmaslik mumkin emas. "Til o'yini" tushunchasi L. Vitgensteyn tomonidan 1945 yilda "falsafiy tadqiqotlar" asarida taklif etilgan bo'lib, u " mantiqiy va falsafiy risola" (1921) kitobida ifodalangan g'oyalar rivojini davom ettirdi. Vitgensteyn butun tilni til o'yinlari deb ataladigan to'plam sifatida tushunadi va faylasufning asarlarida ushbu tushunchaning uchta tushunchasi mavjud. Birinchidan, o'yinlar tilni o'rganish boshlanadigan asl lingvistik shakllardir. Ikkinchidan, bu so'zlardan foydalanishning idealizatsiya qilingan modellari. Va nihoyat, til o'yinlari hayot shakllari, ya'ni o'yinning barqaror chegaralari va qoidalari. L. Vitgenshteynning fikriga ko'ra, nafaqat til, balki til prizmasi orqali idrok etiladigan voqelikning o'zi ham til o'yinlari to'plamidir⁷⁸.

"Til o'yini" tushunchasining bu "xiralashishi" ko'pincha boshqa faylasuflar va boshqa bilim sohalari olimlari tomonidan tanqid qilingan, ular Vitgenshteynning asl g'oyasidan foydalanib, til o'yinlarini torroq deb hisoblay boshladilar. Adabiyotshunoslikda E. A. Zemskyaning "til o'yini" atamasining talqini umuman qabul qilingan. Tadqiqotchi ushbu atamani keng (til belgisini amalga oshirishning barcha usullari, butun matnlar bilan o'ynash) va tor (badiiy matnda til o'yinlari) haqida gapiradi⁷⁹.

Ko'p sonli tadqiqotlar til o'yiniga so'zning shakli yoki semantikasi bilan o'yin sifatida bag'ishlangan. V. Z. Sannikov til o'yinidan qasddan g'ayrioddiy foydalanish, masalan, badiiy effekt yaratish uchun, shuningdek, til o'yinlari haqida lingvistik tajriba sifatida gapiradi, uning materiali til anomaliyalari⁸⁰; T. A. Gridina til o'yinining asosiy elementi sifatida norma va foydalanishga mos kelmaydigan vaqti-vaqti bilan shakllanishlar haqida yozadi, bu "ma'lum tarkibni ifodalashning boshqa vositalarini yaratadi yoki eski shaklni saqlab qolish yoki o'zgartirish paytida yangi tarkibni ob'ektivlashtiradi"⁸¹. N. D. Arutyunova tildagi anomaliyalarni kanondan og'ish va ayrim hollarda til o'yiniga murojaat sifatida ta'riflaydi⁸².

Bizning tadqiqotlarimiz doirasida til o'yinlari nazariyasi nafaqat tor ma'noda (til belgisini manipulyatsiya qilish sifatida), balki Vitgenshteynning faylasufning til va dunyoqarash o'rtasidagi bog'liqlik haqidagi g'oyalariga asoslangan ideal sun'iy tilni qurish g'oyasining elementi sifatida ham qiziq. "Tilni tasavvur qilish hayotning biron bir shaklini tasavvur qilishni anglatadi", deb yozadi faylasuf⁸³.

Nazariyaning ushbu talqini doirasida T. P. Kuranova til o'yinlarini tilning imkoniyatlarini o'rganish vositasi sifatida ko'rib chiqadi. "Til dunyoni lingvistik rasm shaklida aks ettirgani uchun, til o'yini allaqachon mavjud bo'lgan lingvistik materialni qayta yaratish orqali dunyoning yangi modelini yaratish usuli deb

taxmin qilish mumkin"⁸⁴. Bu yerda tadqiqotchi til belgisi va semantikasini manipulyatsiya qilish muallifga yangi xayoliy olamlarni yaratishga imkon berganida, til o'yinining dunyo yaratadigan funktsiyasi to'g'risida juda muhim g'oyani ifodalaydi.

T. A. Gridina adabiy va badiiy nutqda til o'yinining bir necha tamoyillari haqida yozadi⁸⁵:

* taqlid printsipti (taqlid va stilizatsiya) prototipga va uning talqin qiluvchi ahamiyatiga qaratilgan;

* inklyuziv prinsip assotsiativ strategiyani ishlab chiqishni pretsedentlarga murojaat qilish orqali aniqlaydi;

* majoziy-evristik prinsip badiiy matn yaratish texnikasini aks ettiradi, o'quvchini lingvistik aks ettirish orqali muallif g'oyasini amalga oshirishga undaydi.

Tadqiqotchi tomonidan badiiy matnda taklif qilingan til o'yinlari tamoyillari ushbu falsafiy tushunchaning badiiy asarlarda etarli darajada ishlatilishini aks ettiradi va ko'pincha ushbu hodisaga bag'ishlangan asarlarning boshqa mualliflari tomonidan qo'llaniladi.

I. Y. Vaganova Strugatskiylarning fantastik asarlaridagi aqliy bo'shliqlar haqida gapirib, xayoliy olamlarni modellashtirishda til o'yinining alohida ahamiyatini ta'kidlaydi. T. A. Gridina tomonidan til o'yini tamoyillari tipologiyasidan foydalangan holda, muallif " til o'yinining taqlidiy printsipti A. va

B. Strugatskiy tomonidan turli xil mentalitetning tashuvchisi sifatida belgilarning nutq xatti-harakatlarining xususiyatlarini modellashtirish uchun ishlatiladi. Alusiv printsipti simulyatsiya qilingan haqiqatni turli xil pretsedentlarga murojaat qilish orqali idrok etishning assotsiativ fonini chuqurlashtiradi. Til o'yinining obrazli- evristik printsipti muallifning niyatini ifoda etish vositasi bo'lib xizmat qiladi va matnda taklif qilingan jumboqlarni hal qilishga tayyor bo'lgan bilimdon o'quvchi bilan o'yinning o'zaro ta'siriga qaratilgan" ⁸⁶.

Muallif til o'yinini lingvistik ijodiy tafakkurning elementi sifatida, ya'ni ma'lum va bilish birikmasi orqali yangi lisoniy birliklarni yaratish haqida ham so'z yuritadi. Til o'yinlari, I. Y. Vaganovaning fikricha, "dunyoni shaxsiy ko'rishning

ruhiy perspektivasini aks ettiruvchi psixolingvistik va kognitiv hodisa" sifatida qaralishi mumkin.

Shunday qilib, agar asarda lingvistik nazariya va xayoliy tilning mavjudligi, biz yuqorida taklif qilgan tasnifga ko'ra, asarni lingvistik fantastika janriga ishora qilsa va bunday asarda xayoliy tilning funktsiyalarini syujetni shakllantirish va janrni shakllantirish bilan cheklasa, demak bu oqibatlar muallif tomonidan tasvirlangan lingvistik fantastika subgenrining ushbu ikkita asosiy tarkibiy qismlaridan foydalanish, bu bizga xayoliy tillarning vazifalari haqida ma'lumot beradi., ularning madaniyati va hayoti (badiiy tafsilotlarning vazifasi) va muallifning tasvirlangan belgilar va voqealarga munosabatini kamroq ifodalaydi (parodiya funktsiyasi).

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Грицанов А. А. Новейший философский словарь Научное издание / под. ред. А. А. Грицанова. – Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
2. Земская Е. А. Языковая игра: Русская разговорная речь: Фонетика. Морфология. Лексика. Жест / Е. А. Земская, М. А. Китайгородская, Н. Н. Розанова. – М.: Наука, 1983. – 240с.
3. Санников В. З. Об истории и современном состоянии русской языковой игры / В. З. Санников // Вопросы языкознания. – 2005. – № 4. – С.3-20.
4. Гридина Т. А. Языковая игра: стереотип и творчество / Т. А. Гридина. – Екатеринбург: Уральский ГПУ, 1996. – 215с.
5. Арутюнова Н. Д. Аномалии и язык (к проблеме языковой картины мира) /Н. Д. Арутюнова // Вопросы языкознания. – 1987. – №3. – С.3- 19.
6. Витгенштейн Л. Феноменология. Герменевтика. Философия языка / Л. Витгенштейн. – М.: Гнозис, 1994. – 521с.
7. Куранова Т. П. Функции языковой игры в медиаконтексте / Т. П. Куранова //

- Ярославский педагогический вестник. – Ярославль 2010. – № 4. – Том I. – с.272-277. – (Гуманитарные науки).
8. Гридина Т. А. Оценочный потенциал языковой игры в художественном тексте (на материале ранних рассказов Т. Толстой) / Т. А. Гридина // Филологический класс. – 2011. – №3. – С.37-40.
9. ⁷⁸ Грицанов А. А. Новейший философский словарь Научное издание / под. ред. А. А. Грицанова. – Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
10. ⁷⁹ Земская Е. А. Языковая игра: Русская разговорная речь: Фонетика. Морфология. Лексика. Жест
11. / Е. А. Земская, М. А. Китайгородская, Н. Н. Розанова. – М.: Наука, 1983. – 240с.
12. ⁸⁰ Санников В. З. Об истории и современном состоянии русской языковой игры / В. З. Санников
13. // Вопросы языкознания. – 2005. – № 4. – С.3-20.
14. ⁸¹ Гридина Т. А. Языковая игра: стереотип и творчество / Т. А. Гридина. – Екатеринбург: Уральский ГПУ, 1996. – 215с.
15. ⁸² Арутюнова Н. Д. Аномалии и язык (к проблеме языковой картины мира) / Н. Д. Арутюнова //
16. Вопросы языкознания. – 1987. – №3. – С.3-19.
17. ⁸³ Витгенштейн Л. Феноменология. Герменевтика. Философия языка / Л.